

ФЕНОМЕН ВИНИ ТА ЙОГО АРХАЇЧНА СУТНІСТЬ

УДК.159

Яценко Тамара Семенівна

*доктор психологічних наук, професор,
академік Національної академії педагогічних наук України,
завідувач кафедри психології, глибинної корекції та реабілітації
Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького
М. Черкаси (Україна)
ORCID 0000-0002-1996-661X
yascenkots@gmail.com*

Амурова Яна Володимирівна

*аспірантка кафедри психології, глибинної корекції та реабілітації
Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького
М. Черкаси (Україна)
ORCID 0000-0002-3486-1138
amurova23@gmail.com*

Біла Олена Анатоліївна

*аспірантка кафедри психології, глибинної корекції та реабілітації
Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького
М. Черкаси (Україна)
ORCID 0000-0003-1326-3400
lenok_bila@ukr.net*

Анотація. В основу дослідження покладено психодинамічну теорію та відповідну практику глибинного пізнання психіки в її цілісності (свідоме / несвідоме). Стаття зосереджує увагу на методологічному та інструментальному аспектах пізнання феномену вини у глибинно-корекційному процесі з використанням візуалізованих засобів, із опорою на архетипну символіку. Констатовано взаємозв'язок вини із тенденцією до самопокарання та Едіповим комплексом, що мають архаїчне походження. Зміст статті характеризує вину та почуття вини суб'єкта у співвідношенні із свідомим та несвідомим аспектом психіки.

У статті розглянуто феномен вини у взаємозв'язку з первородним гріхом і християнською вірою. Адже гріх спричинює почуття вини, яке виражається індивідуально неповторно. У християнстві гріх і вина об'єднані їхньою архаїчністю, однак гріх людина

усвідомлює, а вина переважно є неусвідомленою. Тому розкривається значення первородного гріха, як одного з чинників вини, у взаємозв'язку з дієвістю підструктури психіки – Супер-Его.

Вперше вказано, що архаїчне походження вини можна дослідити теоретично, у практичному аспекті архаїзм вини не буває автономним, відокремленим від індивідуалізованої психіки суб'єкта. Наголошено, що архаїзм вини не може виявляти себе прямолінійно у свідомості суб'єкта, що й зумовлює використання в глибинному пізнанні опосередкованих засобів.

Проаналізовано енергетичний потенціал, який несе почуття вини, і негативно впливає на психіку суб'єкта. Тому вина у глибинно-корекційному процесі пізнається в єдності з архетипом. Відголоски архаїзму вини відображаються в індивідуалізованій психіці суб'єкта і об'єктивуються через малюнки вини, авторські малюнки тощо.

Ключові слова: архаїзм вини, архетип, Супер-Его, активне соціально-психологічне пізнання, комплекс Едіпа, первородний гріх.

Постановка і актуальність проблеми. Архаїзм вини має витоки з первісного суспільства, зв'язок з первородним гріхом та причетність до психіки кожної людини. Енергетичний потенціал, який несе почуття вини, негативно впливає на психіку суб'єкта. Залишається маловивченим архаїзм вини в його синтезі з глибинно-психологічними детермінантами, що обумовлює вплив на психіку суб'єкта. Дослідження виконано у руслі психодинамічної теорії, яка враховує цілісність та єдність психіки в її свідомих і несвідомих виявах. Гіпотетичне передбачення: вина має архаїчне походження, вплив на розвиток тенденції до самопокарання, відповідно тенденцій, заданих комплексом Едіпа.

Методи. Стаття базується на методі активного соціально-психологічного пізнання (далі – АСПП), який розроблено Т. Яценко [22-26]. Діагностико-корекційний процес АСПП передбачає використання предметних засобів глибинного пізнання (тематичний психомалюнок тату, репродукції художніх творів, робота з предметними моделями із каменів тощо). Провідними механізмами організації АСПП є позитивна дезінтеграція і вторинна інтеграція психіки на більш високому рівні її розвитку [23].

Метою статті є психологічний аналіз феномену вини в її архаїчних впливах на смислові параметри активності психіки.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукових джерел показав, що феномен вини досліджували як зарубіжні вчені: С. Гроф, М. Кляйн, З. Фрейд, Е. Фромм, К. Хорні, К. Юнг, так і вітчизняні: О. Матласевич, О. Царькова, Т. Яценко тощо. У науковій літературі вина

представлена як морально-правова категорія і як психологічне поняття. Для глибинного пізнання психіки важливим є дослідження архаїзму вини, як архаїчного спадку людства.

У словниках іншомовних слів «архаїзм» окреслено як поняття, яке має стародавнє походження і несе в собі сліди минулого. Частина «архе» означає початок, первісність, першооснову всього. Більшість словників визначають архаїзм як застаріле слово, фразеологізм [1, 12]. Аналіз психоаналітичної літератури дозволяє виокремити психологічний смисл поняття «архаїзм».

У тлумачному словнику з аналітичної психології архаїзм характеризується як древня природа психіки, залишки примітивного існування, які відображаються у психічному житті людини. Образ є архаїчним, якщо має міфологічне, історично-культурне значення, зокрема, міф про Едіпа [5].

Словник «Психоаналітичних термінів і понять» описує «архаїчні стани Я» як відображення у психіці зрілої людини почуттів та переживань, характерних для ранніх етапів розвитку Я. За З. Фрейдом, архаїчні стани Я можуть бути спричинені недостатньою відокремленістю дитини від батьків. Дитина, яка не мала автономності, спробує знайти заміщення первинних лібідних об'єктів, наприклад, у релігійних спільнотах [9]. Архаїчне походження вини можна дослідити теоретично, у практичному аспекті архаїзм вини не буває автономним, відокремленим від індивідуалізованої психіки суб'єкта.

Про взаємозв'язок архетипу з архаїзмами Т. Яценко пише: «Психологічні реалії синтезують трансперсональні, архаїчні передумови, що йдуть із надр психіки та передаються і об'єктивуються архетипним шляхом» [24, с. 342]. Архаїзмам, як і архетипам, притаманний символізм, який допомагає феномену вини виявлятися через архетипну символіку.

Поняття «архетип» (від грец. *arce* – початок і *typos* – форма, зразок) зустрічається ще у працях учених пізньоантичної філософії (Філон Александрійський та інші), й розглядається ними як ідея, пробраз [13, 14]. У психологічну літературу архетип вперше увів З. Фрейд, досліджуючи символіку сновидінь. Засновник аналітичної психології К. Юнг розглядав архетипи як вроджені психічні структури, первинні схеми, найдревніші, всезагальні і споконвічні образи, які притаманні кожній особі [21]. Вина у глибинно-корекційному процесі пізнається в єдності з архетипом. Відголоски архаїзму вини відображаються в індивідуалізованій психіці суб'єкта і об'єктивуються через малюнки вини, авторські малюнки тощо.

Вина може бути як свідомою, так і несвідомою. Свідомо виражається у почутті вини, а несвідомо вина обумовлена архаїзмами едіпального походження і має скритий, але активний вплив на життєдіяльність людини, що потребує глибинного пізнання. Саме тому «вина» (яка має архаїчні корені) і «почуття вини» не є тотожними.

Почуття вини характеризується як стан, що виникає після скоєння вчинку, який не узгоджується з суспільними нормами. Позасвідомі мотивування спонукають суб'єкта до самопокарання, обумовлюють злочинну поведінку тощо [6]. Агресія, спрямована на інших людей, сприяє виникненню в індивіда фантазій про покарання, страх відплати тощо.

Таким чином, почуття вини пов'язане з страхом покарання, тривогою, докорами сумління. Для того, щоб знизити рівень напруги від очікування покарання ззовні, індивід карає себе сам. Агресія, спричинена виною, спрямовується на саму особистість з надією на прощення через покору і спокутування своїх гріхів. Деструктивна реакція людини може бути одночасно компонентом почуття вини і способом впоратися з нею [9].

Індивід усвідомлює свою вину перед авторитетом за невиконання його вимог, а на несвідомому рівні він відчуває себе винним ще й за невиправдання власних очікувань [19]. Тобто, особа переживає поглиблено почуття вини через докори сумління (совісті). Свідома вина обумовлена дією, вчинком, проступком, який суперечить моральним нормам. Разом з тим, суб'єкт не може сам розпізнати глибинні чинники, які обумовлюють несвідому вину, тому їй важливою є участь в глибинно-корекційному пізнанні психіки.

Останнє дозволяє суб'єкту пізнати несвідомі витoki вини, яка актуалізує тенденцію до самопокарання. Т. Яценко зазначає: «Є підстави ствердити, що архаїзм вини (її неусвідомлюваність), незмінно задає тенденцію до самопокарання» [24, с. 341]. Несвідома вина мотивує суб'єкта до ототожнення з багатостраждальним образом Ісуса Христа.

Неусвідомлюваність вини залишає їй простір для впливу на самовідчуття та поведінку суб'єкта. Витіснення є одним із захисних механізмів психіки, в результаті якого некомфортні почуття, думки, потяги, переживання витісняються із свідомості, переміщуючись у сферу несвідомого. Витіснені бажання, спогади, переживання, почуття не можуть повернутися у свідомість за волею «Я» суб'єкта, вони зникають, зберігаючи енергетичний потенціал та продовжують власне існування у почутті вини [4]. Тому несвідома вина виражається у різних формах самопокарання.

Серед механізмів, які маскують почуття вини передовсім переважають дві тенденції: 1) пасивність, яскраво виражена неагресивність, відмова від суперництва (як і від самого себе) тощо; 2) проєкція власної вини на інших людей, звинувачення у здійсненні дій, за які сам індивід відчуває вину [8]. Ми дотримуємося позиції, що неусвідомлювана вина задає тенденцію перенесення (проєкції) вини на іншу особу, як і інтроспектування вини іншої значущої особи [24].

У Словнику практичного психолога (на основі ідей З. Фрейда) вину адаптують наступним чином: 1) *вина як передіснування* – специфічне почуття вини, основою якого є комплекс Едіпа, і яке слугує мотивом для здійснення злочинних дій. В цілях реалізації відчуття внутрішньої вини людина вимушена шукати покарання з метою полегшення свого стану. «Не

почуття вини виникло з проступку, а, навпаки, проступок обумовлений цим почуттям. Це почуття – не наслідок, а мотив злочину»! [4, с. 530]; 2) *несвідома вина*, що має архаїчне походження і полягає у відчутті несвідомої, незрозумілої особі «винності», яка може створювати перешкоди на шляху власної психокорекції; 3) *моральна вина* виникає внаслідок суперечностей між Я і Над-Я [Там само].

Вина є рушійно-мотиваційною силою *самопокарання*, тому пов'язана з мазохізмом. Вина відображає стан, який виникає внаслідок внутрішнього конфлікту між Я і Над Я як залишку едіпового комплексу [6, 20].

Суб'єктові притаманна неусвідомлюваність вини, тому у неї є простір вияву в опосередкованих формах, які її маскують [24]. Несвідома вина, інтегруючись з психікою, набуває індивідуалізованості, що маскує її як чинник тенденції до самопокарання (саморуйнації).

Вина може заявляти про себе у відчутті сорому. Сором – це почуття, яке виникає у суб'єкта внаслідок самокритики (самоосудження) або ж приниження іншими людьми, осудження його думок, вчинків, які не відповідають моральним нормам тощо. Почуття сорому спочатку з'являється під впливом присутності інших людей. Пізніше воно інтроєктується психікою особистості, входячи у сферу Над-Я (совість). Людина може відчувати сором навіть на самоті, тоді, коли її ніхто не осуджує. Таким чином, почуття сорому обумовлюється цінностями та ідеалами, які притаманні не лише індивіду, а й культурі загалом [3, 9].

У Словнику практичного психолога [4] причиною вини визначено страх, який згодом може трансформуватися у совість. Страх виражається у двох формах, які є причиною вини: 1) страх перед авторитетом – передбачає відмову від задоволення первинних потреб; 2) неусвідомлюваний страх, що задається Над-Я, змушує відмовитися від заборонених бажань і обумовлює тенденцію до самопокарання.

Е. Фромм вважав, що на виникнення почуття вини впливає совість, яка формується під впливом соціуму. Він поділяв совість на авторитарну і гуманістичну. Авторитарна совість виникає із зовнішнього авторитету (батьки, влада, релігія), викликає почуття безпеки і захищеності, оскільки передбачає близькість до авторитету і його схвалення. Авторитарна совість керується деструктивністю, спрямованою на власне Я особистості. Гуманістична совість є реакцією суб'єкта на власне психічне життя і орієнтованість на продуктивність, що відображає моральний досвід Я. Авторитарна і гуманістична совість не існують окремо, вони взаємопов'язані [19].

Дослідження архаїчності вини спонукало до аналізу філософсько-психологічної літератури. Огляд наукових джерел здійснювався на засадах психодинамічної теорії, що ставить акцент на важливості неусвідомлюваної вини для самоорганізації психіки.

Свідома вина полягає у порушенні, в думках чи діях, морально-правових нормативів. На свідому вину впливає соціум. Несвідома вина задана глибинними чинниками архаїчного походження, які є витісненими. Несвідома вина виявляється лише опосередкованими засобами і є причетною до детермінації деструктивних наслідків. Останнє виявляється в тенденціях до: психологічної смерті, імпотування психіки, агресії, самопокарання, самодепривації, мазохізму тощо.

Аналіз літератури вказує на два чинники вини: первородний гріх – батьковбивство та вина, яка детермінується комплексом Едіпа («Табу на кровозміщення»).

Представник глибинної психології К. Юнг розрізняв колективну і особисту вину. Вчений зауважував, що на особисту, індивідуалізовану вину завжди впливають архаїчні і архетипні фактори [5]. Колективна вина пов'язана з первородним гріхом, який поширюється на усіх людей. Розглянемо дві теорії походження первородного гріха: релігійну (християнську) і психологічну (про вбивство у первісному суспільстві батька синами).

Архаїзм вини представлений у християнстві, яке заявило про себе як релігія пригноблених, котрі очікують позбавлення від нестерпних умов життя і праці після приходу спасителя, месії – Ісуса Христа. З поширенням християнства у європейське суспільство увійшло поняття «гріх» – порушення моральних правил божественної заповіді. Виникнення первородного гріха позначилося на формуванні моральності у середньовіччі і наступних часах [13]. Феномен вини у християнській вірі пов'язаний з *гріхом*. Адже гріх спричинює почуття вини, яке виражається індивідуально неповторно. У християнстві гріх і вина об'єднані їхньою архаїчністю, однак гріх людина усвідомлює, а вина переважно є неусвідомленою.

За релігійними уявленнями, гріх – це порушення у *діях чи думках* Божої волі, втіленої у моральних нормах, релігійно-санкціонованих вимогах щодо поведінки і способу життя людини. У християнській вірі виникнення гріха пояснюють міфом про первородний гріх, коли Адам і Єва – перші люди – порушили заповіді Бога, вкусивши яблуко від дерева пізнання добра і зла [13]. Після цього Бог вигнав Адама та Єву із саду Едемського, а їхній гріх почав передаватися у спадок наступним поколінням. Тобто людина не має вибору, бути чи не бути грішною, бо вона народжується вже з гріхом своїх предків.

З. Фрейд, вивчаючи природу архаїчної вини, дійшов висновку, що сучасне християнство є невід'ємним від неї. Для того, щоб позбавити людство від первородного гріха, Син Божий пожертвував своїм життям. Тоді «... цим гріхом мало бути умертвіння, вбивство. Тільки воно могло вимагати для свого спокутування таку жертву, як життя» [16, с. 348]. Можливо, за розп'яття Ісуса Христа, який був духовним лідером, Сином Божим, у людей ще посилювалася вина.

Сказане пояснює сили притяжіння людства до християнської віри. Релігія фактично дає захист віруючим, шанс на спасіння, ослаблення вини. Психологічні захисти приховують справжні причини почуття вини у кожного індивіда, зумовлюючи ілюзорні переконання щодо універсального церковного відпущення гріхів.

Вивчення архаїзму вини дозволяє уточнити категорію первородного гріха. Багато подій, описаних у Біблії (Старий Заповіт), мають аморальний характер, а деякі фактично вказують на інцест, хоча і намагаються обходити категорію «осуду», бо відбуваються під патронатом Бога. Наведемо фрагмент із Біблії [2]: «І сказав він до них: Так сказав Господь, Бог Ізраїлів: Припашіть кожен меча свого на стегно своє, перейдіть, і верніться від брами до брами в таборі, і повбивайте кожен брата свого, і кожен приятеля свого, і кожен ближнього свого» (Вихід 32:27). Навіть великий пророк Мойсей був наслідком інцесту: «Амрам взяв Іохаведу, тітку свою, собі в дружини, і вона народила йому Аарона і Мойсея» (Вихід 6: 20).

Інцестні явища, описані у Біблії [2], не осуджуються, а навпаки сприймаються як належне. Тоді в чому полягає гріх людини? Лише в непослуху, протистоянні Богові, непокорі йому, бажанні стати рівним Богові, що характеризуються як гріх. Саме за це Бог вигнав Адама і Єву з Раю, адже вони ослушалися, стали богоподібні, пізнавши добро і зло.

Серед багатьох «гріховних» подій, які представлені у Біблії [2], є наступні. Один чоловік одружився на двох рідних сестрах одночасно (Буття 29: 2-30), дві дочки по черзі мають статеві відносини з батьком (Буття 19: 32-36), брати продають брата (Буття 37: 26-27), свекор має чуттєвий контакт з невісткою (Буття 38: 15-18). Пізніше Бог оголошує заборону на подібні дії: «Жоден чоловік не наблизиться до жодної однокровної своєї, щоб відкрити наготу. Я Господь!» (Левит 18:6).

Наведені твердження вказують на завантаженість іцестуозних тяжінь не лише через їхні заборони, але і через їхнє порушення. Звідси висновок, загальнолюдській вині притаманний архаїзм, який має вплив на індивідуалізоване відчуття вини.

Психологічна теорія походження первородного гріха ґрунтується на твердженні: якщо первородний гріх означав вину перед Богом Отцем, то найдавнішим злочином людства було батьковбивство, умертвіння праотця первісного суспільства. Після чого образ батька зберігся в пам'яті, а пізніше став божеством, що ослаблює вину [16, с. 347-348].

Сказане вище пояснює розвиток тотемізму, який визнавав взаємозв'язок роду, племені із певною твариною або рослиною. У тотемізмі існувало табу, яке захищало життя тварини-тотеми. Термін «тотем» розшифровується як «його рід» або «його рідня». Тотемом вважався легендарний предок і покровитель роду, етнічної групи, племені [8].

З. Фрейд вважав це першою спробою створення релігії. *Тварина-тотем* сприймалася як найближча і природна заміна батька, перед яким сини виражали щось більше, ніж просто своє

каяття. Заміщення батька відкривало перспективи заспокоєння почуття вини через примирення з ним. Тотемізм був заміщенням «угоди з батьком», де він давав синам все, чого можуть бажати діти: турботу, захист і поблажливість, що схоже на компенсацію. Натомість сини зобов'язувалися всіляко піклуватися про батька-тотем, тобто не повторювати з ним діяння, яке привело до вбивства справжнього ватажка – батька. Останнє віддзеркалюється у приказці «Гуртом і батька добре бити». Таким чином, тотемізм сприяв іншому відображенню історичних обставин і обумовлював витіснення (амнезію) події батьковбивства (якій він зобов'язаний своїм виникненням) [18]. Ця філогенетична гіпотеза показує, що цивілізація все ще є невільниким архаїзмів.

Пам'ять про доісторичні події та вчинки не полишає суспільство. Витіснене повертається, «... людина все ще зазнає покарань за бажання, які вона давно приборкала, і вчинки, які вона ніколи не здійснювала» [7, с. 58]. Тобто, *суб'єкт несвідомо відчуває вину за події, до яких не був фактично причетним*, тому й шукає в релігії прихисток і заспокоєння через зниження почуття вини. Тому для людей таким поширеним є покаяння.

Почуття вини актуалізується під впливом амбівалентності почуттів до батьків, постійної боротьби між Еросом (інстинкт життя, любові) і Танатосом (інстинкт смерті, руйнація, агресія). Базальний конфлікт («життя – смерть») постійно загострюється, коли перед особою постає проблема – «бути чи не бути», починаючи з перинатального періоду і продовжується в процесі соціалізації, співіснування з суспільством [17].

У психодинамічній теорії вводиться поняття «едіпальна довершеність». Т. Яценко пише: «Едіпальна довершеність відповідає постулату про невідворотність кожної людини від того, що вона несе “вину із зародку”, через наявне внутріутробне кровозмішення» [24, с. 341]. Тобто перебування в утробі матері обумовлює факт кровної причетності до того чи того табуйованого персонажу сім'ї («дівчинка ↔ батько»; «хлопчик ↔ мати»), як і до геніталій в процесі народження.

У психічному житті дитини досить рано з'являється інтерес до інтимної сфери життя людини. Перші сексуальні порухи дитини спрямовуються на найближчих людей (батьки, брати, сестри) [15]. Серед цих заборонених жадань переважають потяги до батьків, які згодом дитина починає відчувати через «Табу», що каталізує виникнення несвідомої вини.

Гуманістична психологія вину пов'язує з інцестуозними бажаннями, що актуалізуються у ранньому дитинстві. Е. Фромм пише: «Найбільш ефективний спосіб ослабити волю дитини – це пробудити у неї почуття вини» [19, с. 165]. Коли дитина виявляє свої перші сексуальні імпульси, дорослі їх максимально стримують і обмежують, говорячи, що це «погано». Таким чином, **формується асоціативний зв'язок між сексуальними потягами і виною** [Там само].

Вказані Е. Фроммом факти, мають віддалений ефект – приводять до розвитку тенденції до самоімпотування психіки, тенденції до психологічної смерті та самодепривації [11, 22].

Як уже вказувалося, архаїзм вини не може виявляти себе прямолінійно у свідомості суб'єкта, що й обумовлює використання в глибинному пізнанні опосередкованих засобів.

Спонтанне виконання учасниками АСПП малюнків Тату (зокрема, Тату вини) та вибір репрезентантів (репродукцій картин) уже втілює у собі дієвість архаїчного спадку людства, що конкретизується в архетипності символів, наближених до індивідуалізованих особливостей психіки. Автор методу АСПП зазначає: «Використання в наших дослідженнях візуалізованого матеріалу відкриває перспективи образного осучаснення презентації архаїчного спадку неусвідомлюваних тенденцій вини, що каталізує їхнє розкриття в діалогічній взаємодії «П ↔ Р» [24, с. 341].

Саме діалог дозволяє темпорально (розлого в часі) дослідити феномен вини, який має архаїчні корені, і тому дослідження спирається не лише на візуалізацію психічної реальності суб'єктом, а й, перш за все, на архетипність символіки та розкриття її семантично-сміслових аспектів в діалогічній взаємодії «психолог ↔ респондент» («П.↔Р.») Враховується здатність архетипу до перекодування архаїчних витоків психічної реальності у візуальні (осучаснені) форми, онтологічно адаптовані до індивідуальної неповторності психіки суб'єкта. В цьому допомагають інстинктивні якості архетипу в його інтеграційній нероздільності з психікою конкретної особи.

Розуміючи складність поставленої проблеми, ми спробували так вибудувати дослідну процедуру, щоб завдання, яке виконували учасники АСПП, за своєю природою було наближене до архаїчних аспектів психіки. Так зародилася ідея виконання психомалюнку «Тату» у зв'язку з синтезом філо- та онтогенезу. Для об'єктивності пізнання даємо завдання намалювати два тату на теми «Власне тату» і «Тату Вини». Психолог навіть ставить стілець, на якому неначе б то сидить Вина (завдання – намалювати її Тату). Практика показала, що вказані тематичні малюнки ні у кого не співпадали.

Наступне завдання: підібрати, до намальованих Тату, репродукції художніх творів, які б допомогли розкрити їхній зміст. З даними завданнями теж успішно усі справляються. Третє завдання: розкласти за значущістю підібрані репродукції художніх полотен (окремо до кожного Тату).

Після вказаних вище організаційних передумов слідує етап діалого-аналітичної взаємодії психолога з респондентом, в якій зосереджується увага на аналізі того чи того Тату за вибором респондента.

Конкретизуємо завдання, які отримує респондент: а) виконати, у вільній формі, психомалюнки Тату на теми: «Власне тату» і «Тату Вини»; б) підібрати до кожного із малюнків

Тату репродукції художніх картин, які мають змістовий стосунок до зображення Тату;
в) розташувати (покласти один за одним) підібрані репродукції в порядку їхньої значущості для респондента; г) визначити пріоритет (першість) аналізу «Тату».

Глибинно-корекційний процес з респондентом І.:

І.: Я намалювала два малюнки «Тату» (рис. 1, рис. 2). Пропоную розпочати аналіз з «Тату вина».

П.: Ми бачимо малюнок «Тату вина» (рис. 1) і на ньому зображена колба, всередині як з «пуповинами» – архетипний символ утроби!

Я

Рис. 1. Малюнок «Тату вина»

І.:

Рис. 2. Малюнок «Власне тату»

хотіла б з нього розпочати аналіз. До малюнку «Тату вина» я підбрала репродукції. Цю картинку (рис. 3) я дуже боялася брати, але все ж взяла, як істотну.

П.: Це ж просто природа. А що ти бачиш?

І.: Це як сором якийсь... Тому що корінь дерева схожий на ноги чоловіка і його статеві органи.

П.: Дійсно. Хоча це просто корінь дерева. Вочевидь, дається в знаки твоя залежність від батька. Тому що сором може бути каталізований «табу на інцест»! А на рис. 1 ми бачимо пробку, яка закриває пляшку – ніби входу і виходу немає. Добре, що у тебе хоч дитина народилася. Сама пляшка (чи колба) є

Рис. 3. Фото природи. Бухта Ласпі

символом внутріутробного стану. А сором пов'язаний з вином. Ти перша, хто побачила на цьому малюнку (рис. 3) натяк на чоловічі органи. От яка сила архетипних символів!

І.: Це природа (рис. 3), все природно – але дуже соромно.

П.: Це все відголоски едіпальної залежності. А що б ти сказала стосовно малюнка «Тату вини» (рис. 1)?

І.: Це ніби закритий згусток енергії. Ця енергія погана, образа якась чи щось подібне, і тому вона закрита. Я її дуже щільно закрила, заховала. Сама посудина велика, а прохід (горло пляшки) маленький.

П.: Тобто воно закрилося і звідти нічого не виходить?

І.: Так, я відчуваю від цього ризик прориву неконтрольованої напруги.

П.: Що туди можна ще помістити, окрім того, що ти сказала?

І.: Коли щось відбувається не так, я можу відчувати напругу (образу чи вину) – я це блокую і закриваюся, але внутрішньо це мене не полишає.

П.: Тобто ти сама боїшся своїх реакцій? Вони для тебе не бажані, тому що наслідки можуть бути погані чи непередбачувані і для тебе, і для інших людей?

І.: Так.

П.: Отже, десь є заблокована енергія мортідо. Ти так багато отримала лібідної, конструктивної енергії від батька в дитинстві, а потім розрив (із батьком) перейшов у енергію мортідо – це сум, образа, певне розчарування.

І.: Я шукала собі належного партнера, все зробила для того, щоб обрати правильного чоловіка, а не доробила щось, вочевидь.

П.: Ти не звільнилася від ідеалу стосунків з батьком, які ти тепер несеш не диференційовано, щоб тобі дарували, а шукаєш такі самовідчуття (спокій, комфорт, надійність, певне очарування, впевненість, безмежну довіру і багато іншого), як то було в дитинстві з батьком*.

І.: Все, що ви назвали, у мені є, але я цього не показую, і воно придавлюється подібно, як у колбі

П.: Є, тому що ти оберігаєш в собі подароване батьком. Спираючись на попередній матеріал наших зустрічей, це все твоя таємниця, щоб зберегти святість стосунків з батьком. Поки що вину ти екстраполюєш на чоловіка. Зрозумій, що це Сізіфова праця. Чим більше буде енергії лібідо, тим менше буде місця для мортідо, і в меншій мірі будеш звинувачувати чоловіка за те, що він «не батько».

І.: Тобто я повинна навчитися дарувати лібідо?

П.: І дарувати, і відчувати. Наступний малюнок (рис. 4). Що ми на ньому бачимо?

*Інформація з попередньої психоаналітичної роботи з І.

Рис. 4. З. Задемак «Голуб миру»

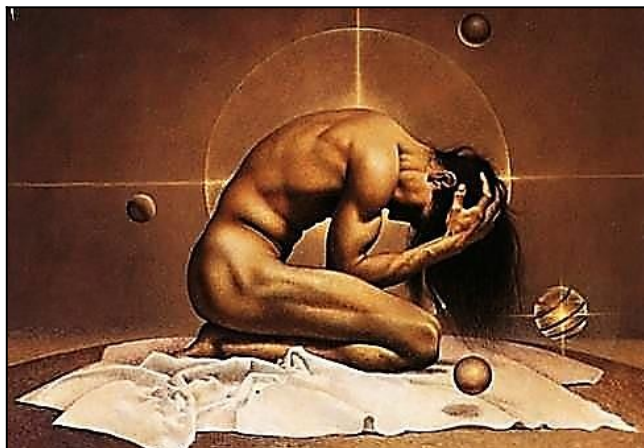

Рис. 5. Автор: Д. Д. Паленкар

І.: Це я і моя вина, як тягар (човен, в якому так усього багато, як у колбі (рис. 1).

П.: Тобто вина настільки велика, що «голуб» її зрушити не може?

І.: Так, для мене це лише бажання – її зрушити.

П.: Тоді вина тебе задавлює?

І.: Ніби є якийсь світло в кінці тунелю, але малоімовірно...

П.: *За архетипами, нитка (чи шнурок у дзьобику голуба) – це пуповина, а човен – утроба, але вона не дітородна, бо без води (рис. 4).* Тобто вся твоя залежність і все, що з тобою відбувається, воно не життєствердне, а лише спустошує тебе. Варто про це подумати. Перейдімо до наступного малюнка (рис. 5). Це твій стан чи твого чоловіка?

І.: Мабуть, його. Я відчуваю вину за те, що він у такому стані перебуває, і що я причетна до цього. Я його туди заганяю.

П.: Тобто ти його «заганяєш» у такий стан, а потім відчуваєш вину? *Якщо людина несе вину, то вона хоче її вивільнити.*

І.: Не дивлячись на те, що він (чоловік) там (рис. 5) сидить «ображений», але він цілісний, сильний.

П.: Його поза «призначена» для тебе, щоб ти його пожаліла?

І.: Можливо, в цьому теж, свого роду, є якась гра.

П.: Тепер тобі потрібно змінювати способи взаємодії з ним і побільше виражати йому лібідної енергії. Не засідайте по кутках (різних кімнат) обоє.

І.: Потрібно круглу квартиру (сміється).

П.: На наступному малюнку ми знову бачимо тенденцію повернення в утробу (рис. 6) – ти під водою, як перебуваєш в утробі? Що обумовило вибір цього малюнку?

І.: На ньому зображене просто умиротворення, тиша і спокій. Рис. 6. Фото М. Маусона з циклу «Під водою»

П.: Так, тиша і спокій в утробі. Але ж, вочевидь, так і в «могілі», тому, що тягар на ніжках не дозволяє вийти звідти і подихати. В цьому можна вбачати тенденцію «до психологічної смерті».

І.: Мене це турбує, але що поробиш, я відчуваю приреченість на таке прагнення до спокою. Можна ж втомитися і від самої себе.

П.: На наступному малюнку (рис. 7) ми бачимо, мабуть, тебе і чоловіка? Ти у домінуючій позиції?

І.: Так, вірно. Це я (рис. 7, вказує на фігуру зверху), а це – він (рис. 7, фігура знизу).

Рис. 7. Г. Сморенберг
«Подарунок»

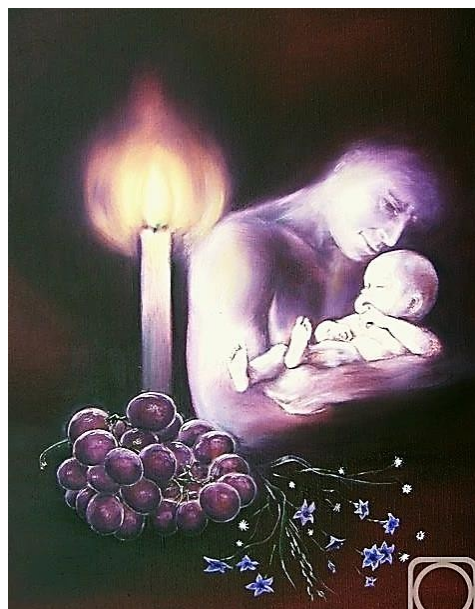

Рис. 8. В. Гасілов «Вечір».
І. визначила назву: «Я і батько»

П.: Тоді у домінуючій позиції ти єднаєшся з батьком. Він так сидів над тобою маленькою, немічною (рис. 7), а тепер ти в «немічність» заганняєш чоловіка і, вочевидь, за те, що він не вміє забезпечувати те, що передає рис. 7. Як казав один мудрий психолог: «Не важливо, що вам подарували батьки, важливо, що ви самі собі подаруєте». Пам'ятай це.

І.: Виходить, що я картинку з батьком (рис. 8, який І. підбрала до малюнку «Власного тату») намагаюся приміряти до чоловіка у певних моментах, але біда в тому, що спершу я його заганняю в стан немічності, тобто за щось караю? За те, що він «не батько» і що в мене немає того періоду, вірніше тих відчуттів, як на рис. 8. Мені потрібно припинити так робити, а з чоловіком щось нове створювати.

П.: Правильно ти кажеш, прямо прозріваєш похвилинно. Якщо тебе батько так сильно любив, то ти сама себе повинна любити не менше. А не шкодити собі деструктивними почуттями, сльозами, що руйнує душу і деструктує психіку та і здоров'я теж. Ти молода, гарна і швидко прозріваєш в процесі АСПП. Думаю, що в тебе все буде добре.

І.: Дякую за роботу. Я відчуваю полегшення і сили для вивільнення від тягаря проблем. Малюнок власного Тату розглянемо завтра, я поспішаю.

Підсумовуючи емпіричний матеріал глибинно-корекційної роботи, зробимо **висновки**, що актуальність феномену вини для респондента І. породжена емоційною залежністю від батька. Архетипна символіка (нитка, човен, пляшка, дівчина під водою) архетипно об'єктивує тенденцію повернення в утробу, як і самопокарання, за яким криється вина. Несвідома вина суб'єкта проектується, переноситься на іншу особу (чоловіка, який незмінно винний, що не такий, як батько). Даний випадок цікавий тим, що програмує психіку не травма, а, навпаки, лібідна фіксація, яку І. намагається парадоксально відтворити, добиваючись аналогічних вчинків від чоловіка, що й обумовлює підстави для його покарання, «заганяючи» його в позицію «немічної дитини» (див. схожість картинок рис. 7 і рис. 8). Дана ситуація втілює натяк на архаїзм вини, адже вона непомірно посилюється, виходячи за реальний зміст становища благополучного заміжжя І.

Архетипна символіка у діагностико-корекційному процесі допомагає окреслити особистісну проблематику суб'єкта. Неусвідомлюваність вини актуалізує тенденцію до самопокарання. Дослідження переконує, що саме едіпальні чинники впливають на виникнення і розвиток почуття вини у суб'єкта. Результати засвідчують значущість методу АСПП у дослідженні глибинних чинників феномену вини в малюнках Тату.

Перспективи дослідження вбачаємо у подальшому поглибленому аналізі ролі перинатального періоду в розвитку індивіда для виникнення почуття вини та його впливові на утворення дисфункцій психіки.

Список використаних джерел

1. Биби́к С. П., Сьюта Г. М. Словник іншомовних слів: тлумачення, словотворення та слововживання / За ред. С. Я. Єрмоленко; Худож. оформлювач Б. П. Бублик. – Харків : Фоліо, 2006. – 623 с. – (Б-ка держ. Мови).
2. Библия. Книги Священного Писания Ветхого и Нового Завета : «Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2015 – 1376 с.
3. Войтко В. І. Психологічний словник / під ред. В. І. Войтка. – К. : Видавниче об'єднання «Вища школа», 1982. – 215 с.
4. Головин С. Ю. Словарь практического психолога Текст. / С. Ю. Головин. Минск: Харвест, 1998. – 800 с.
5. Зеленский В. В. Толковый словарь по аналитической психологии / В. В. Зеленский. – Москва : Когито-Центр, 2008. – 420 с.
6. Лапланш Ж. Словарь по психоанализу / Ж. Лапланш, Ж.-Б. Понталис ; пер. с франц. и науч. ред. Н. С. Автономовой. – 2-е изд., перераб. и доп. – СПб. : Центр гуманитарных инициатив, 2010. – 751 с.
7. Маркузе Г. Эрос и цивилизация. Одномерный человек: исследование идеологии развитого индустриального общества. М. : АСТ, 2002. – 526 с.
8. Махній М. М. Історія психології: навчальний посібник / М. М. Махній. – Київ: Видавничий Дім “Слово”, 2016. - 472 с.
9. Психоаналитические термины и понятия: Словарь / Под ред. Борнесса Э. Мура и Бернарда Д. Файна / Перев, с англ. А. М. Боковикова, И. Б. Гриншпуна, А. Фильца. – М. : Независимая фирма «Класс», 2000. – 304 с.
10. Психоаналіз репродукцій художніх творів у підготовці психологів: Навчальний посібник / [Т. С. Яценко, В. І. Бондар, Л. Я. Галушко, А. М. Камінська, О. В. Педченко]. – Дніпро, Київ : Інновація, 2018. – 300 с.
11. Самодепривація психіки та дезадаптація суб'єкта: монографія / Т. С. Яценко, В. І. Бондар, І. В. Євтушенко, М. М. Кононова, О. Г. Максименко – К. : Вид-во НПУ імені М. Драгоманова, 2015. – 280 с.
12. Словник іншомовних слів / Уклад. : С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута. – К. : Наук. думка, 2000. – 680 с. – (Словники України).
13. Философский словарь / Под. Ред. И. Т. Фролова. – 7-е изд., перераб. и доп. – М. : Республика, 2001. – 719 с.
14. Философский энциклопедический словарь / гл. редакция: Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалев, В. Г. Панов. – М.: Сов. Энциклопедия, 1983. – 840 с.

15. Фрейд З. Вступ до психоаналізу / Зигмунд Фрейд ; пер. з нім. П. Тарашука. – Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2015. – 480 с.
16. Фрейд З. Малое собрание сочинений / Зигмунд Фрейд ; пер. с нем. Р. Додельцева, О. Медем, Я. Когана. – СПб. : Азбука, Азбука-Аттикус, 2017. – 608 с.
17. Фрейд З. Недовольство культурой / Зигмунд Фрейд; пер. с нем. А. Руткевича. – Фолио : Москва, 2013. – 256 с.
18. Фрейд З. Тотем и табу / З. Фрейд. пер. с нем. М. В. Вульфа. – СПб. : Издательский дом Азбука-классика, 2008. – 256 с.
19. Фромм Э. Психоанализ и этика. – М. : ООО «Издательство АСТ-ЛТД», 1998. – 568 с. (Классика зарубежной психологии).
20. Хиншелвуд Р. Словарь кляйнианского психоанализа / Пер. с англ. – М. : Когито-Центр, 2007. – 566 с. (Библиотека психоанализа).
21. Юнг К. Аналитическая психология и психотерапия: Хрестоматия / Сост. В. М. Лейбин. — СПб.: Питер, 2001. – 512 с. : ил. – (Серия «Хрестоматия»).
22. Яценко Т. С. Глибинна психологія: діагностика та корекція тенденції до психологічної смерті / Т. С. Яценко, О. В. Глузман, І. В. Калашник. – Ялта : РВВ КГУ, 2008. – 204 с.
23. Яценко Т. С. Психологічні основи групової психокорекції [Текст] : навч. посібник / Т. С. Яценко. – К. : Либідь, 1996. – 264 с.
24. Яценко Т. The relationship of conscious and unconscious: psychodynamic approach. [Психодинамічний погляд на взаємозв'язки свідомого і несвідомого]. Fundamental and applied researches in practice of leading scientific schools. – 2018. – № 26 (2). – С. 335–353.
25. Яценко Т. С. Психологічні основи глибинної психокорекції, феноменологія, теорія і практика / Т. С. Яценко. – К.: Вища шк., – 2006 – 382 с.
26. Яценко Т. С., Глузман А. В. Методологія глибинно-коррекційної підготовки психолога / Т. С. Яценко, А. В. Глузман. – Днепропетровск : Інновація, 2015. – 394 с.

Транслітерований список використаних джерел

1. Bibik S. P., Syuta G. M. Slovník Inshomovnih sliv: tlumachennya, slovotvorennya ta slovovzhivannya / Za red. S. Ya. Ermolenko; Hudozh. oformlyuvach B. P. Bublik. – Harkiv : Folio, 2006. – 623 s. – (B-ka derzh. Movi).
2. Bibliya. Knigi Svyaschennogo Pisaniya Vethogo i Novogo Zaveta : «Knizhkoviy Klub «Klub SImeynogo DozvIllya», 2015 – 1376 s.

3. Voytko V. I. Psihologichnyy slovník / pod red. V. I. Voytko. – K. : Vidavniche ob'Ednannya «Vischa shkola», 1982. – 215 s.
4. Golovin S. Yu. Slovar prakticheskogo psihologa Tekst. / S. Yu. Golovin. Minsk: Harvest, 1998. – 800 s.
5. Zelenskiy V. V. Tolkoviy slovar po analiticheskoy psihologii / V. V. Zelenskiy. – Moskva : Kogito-Tsentr, 2008. – 420 s.
6. Laplansh Zh. Slovar po psihoanalizu / Zh. Laplansh, Zh.-B. Pontalis ; per. s frants. i nauch. red. N. S. Avtonomovoy. – 2-e izd., pererab. i dop. – SPb. : Tsentr gumanitarniyh initsiativ, 2010. – 751 s.
7. Markuze G. Eros i tsivilizatsiya. Odnomerniy chelovek: issledovanie ideologii razvitogo industrialnogo obschestva. M. : ACT, 2002. – 526 s.
8. Mahniy M. M. IstorIya psihologIyi: navchalniy posIbnik / M. M. Mahniy. – KiYiv: Vidavnichiy DIM “Slovo”, 2016. - 472 s.
9. Psihoanaliticheskie terminy i ponyatiya: Slovar / Pod red. Bornessa E. Mura i Bernarda D. Fayna / Perv, s angl. A. M. Bokovikova, I. B. Grinshpuna, A. Filtsa. – M. : Nezavisimaya firma «Klass», 2000. – 304 s.
10. Psihoanaliz reproduktsiy hudozhnikh tvoriv u pidgotovtsI psihologiv: Navchalniy posIbnik / [T. S. Yatsenko, V. I. Bondar, L. Ya. Galushko, A. M. Kaminska, O. V. Pedchenko]. – Dnipro, KiYiv : InnovatsIya, 2018. – 300 s.
11. SamodeprivatsIya psihiki ta dezadaptatsIya sub'Ekta: monografiya / T. S. Yatsenko, V. I. Bondar, I. V. Evtushenko, M. M. Kononova, O. G. Maksimenko – K. : Vid-vo NPU ImenI M. Dragomanova, 2015. – 280 s.
12. Slovník Inshomovnih sliv / Uklad. : S. M. Morozov, L. M. Shkaraputa. – K. : Nauk. dumka, 2000. – 680 s. – (Slovníki UkraYini).
13. Filosofskiy slovar / Pod. Red. I. T. Frolova. – 7-e izd., pererab. i dop. – M. : Respublika, 2001. – 719 s.

14. Filosofskiy entsiklopedicheskiy slovar / gl. redaktsiya: L. F. Ilichev, P. N. Fedoseev, S. M. Kovalev, V. G. Panov. – M.: Sov. Entsiklopediya, 1983. – 840 s.
15. Freyd Z. Vstup do psihoanalizu / Zigmund Freyd ; per. z nIm. P. Taraschuka. – Harkiv : Knizhkoviy Klub «Klub SImeynogo DozvIlly», 2015. – 480 s.
16. Freyd Z. Maloe sobranie sochineniy / Zigmund Freyd ; per. s. nem. R. Dodeltseva, O. Medem, Ya. Kogana. – SPb. : Azbuka, Azbuka-Attikus, 2017. – 608 s.
17. Freyd Z. Nedovolstvo kulturoy / Zigmund Freyd; per. s nem. A. Rutkevicha. – Folio : Moskva, 2013. – 256 s.
18. Freyd Z. Totem i tabu / Z. Freyd. per. s nem. M. V. Vulfa. – SPb. : Izdatelskiy dom Azbuka-klassika, 2008. – 256 s.
19. Fromm E. Psihoanaliz i etika. – M. : OOO «Izdatelstvo AST-LTD», 1998. – 568 s. (Klassika zarubezhnoy psihologii).
20. Hinshelvud R. Slovar klyaynianskogo psihoanaliza / Per. s angl. – M. : Kogito-Tsentr, 2007. – 566 s. (Biblioteka psihoanaliza).
21. Yung K. Analiticheskaya psihologiya i psihoterapiya: Hrestomatiya / Sost. V. M. Leybin. — SPb.: Piter, 2001. – 512 s. : il. – (Seriya «Hrestomatiya»).
22. Yatsenko T. S. Glibinna psihologiya: dIagnostika ta korektsIya tendentsIyi do psihologIchnoYi smerti / T. S. Yatsenko, O. V. Gluzman, I. V. Kalashnik. – Yalta : RVV KGU, 2008. – 204 s.
23. Yatsenko T. S. PsihologIchnI osnovi grupovoYi psihokorektsIyi [Tekst] : navch. posIbnik / T. S. Yatsenko. – K. : LibId, 1996. – 264 s.
24. Yatsenko T. The relationship of conscious and unconscious: psychodynamic approach. [PsihodinamIchniy poglyad na vzaEmozv'yazki svIdomogo I nesvIdomogo]. Fundamental and applied researches in practice of leading scientific schools. – 2018. – # 26 (2). – S. 335–353.
25. Yatsenko T. S. PsihologIchnI osnovi glibinnoYi psihokorektsIyi, fenomenologIya, teoriya I praktika / T. S. Yatsenko. – K.: Vischa shk., – 2006 – 382 s.

26. Yatsenko T. S., Gluzman A. V. Metodologiya glubinno-korreksionnoy podgotovki psihologa / T. S. Yatsenko, A. V. Gluzman. – Dnepropetrovsk : Innovatsiya, 2015. – 394 s.

Ця робота ліцензується відповідно до Creative Commons Attribution 4.0 International License.

Авторське право (с) 2018 Yatsenko Tamara Semenivna Яценко Тамара Семенівна, Амурова Яна Володимирівна Амурова Яна Володимирівна, Bila Olena Anatoliivna Біла Олена Анатоліївна

Отримано: 06.11.2018

Відрецензовано: 20.11.2018

Опубліковано: 28.12.2018

DOI: <https://doi.org/10.31108/3.2019.2.10.4>

Yatsenko Tamara

doctor of psychology, professor

Academician of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine

Head of the Department of Psychology, Deep Correction and Rehabilitation

Cherkasy National University named after Bogdan Khmelnytsky

Cherkasy (Ukraine)

Amurova Yana

post-graduate student of the Department of Psychology, Deep Correction and Rehabilitation

Cherkasy National University named after Bogdan Khmelnytsky

Cherkasy (Ukraine)

Bila Olena

post-graduate student of the Department of Psychology, Deep Correction and Rehabilitation

Cherkasy National University named after Bogdan Khmelnytsky

Cherkasy (Ukraine)

Яценко Тамара Семеновна

доктор психологических наук, профессор,
академик Национальной академии педагогических наук Украины,
заведующий кафедрой психологии, глубинной коррекции и реабилитации
Черкасского национального университета имени Богдана Хмельницкого
Г. Черкассы (Украина)

Амурова Яна Владимировна

аспирантка кафедры психологии, глубинной коррекции и реабилитации
Черкасского национального университета имени Богдана Хмельницкого
Г. Черкассы (Украина)

Белая Елена Анатольевна

аспирантка кафедры психологии, глубинной коррекции и реабилитации
Черкасского национального университета имени Богдана Хмельницкого
Г. Черкассы (Украина)